

חמאה בכשרות רגילה

הרב יצחק דביר

לאחרונה שוק החלב בישראל חווה מחסור גדול בחמאה, המחסור מורגש היטב אצל כלל הצרכנים אך צרכני המהדרין חווים אותו ביתר שאת, מפני שהשווקים מתמלאים בתחליפים בכשרויות שונות שחלקן אינן ברמת מהדרין. וכאן עולה השאלה: האם באמת ישנו צורך להקפיד על 'מהדרין' גם בחמאה?

אתגרי הכשרות בחמאה

להבדיל ממוצרי חלב שונים, תהליך ייצורה של החמאה פשוט ואינו דורש עירוב של חומרי עזר או מגבנים שונים, את שומני החמאה הנוצרים מאליהם מפרידים מן החלב באמצעים מכניים (ניעור חזק או צנרטיפוגה), אוספים אותם, דוחסים אותם וכך נוצרת קוביית חמאה.

הסוגיות ההלכתיות איתן אנו נפגשים בחמאה הן כדלהלן:

חמאת נכרי

חכמים אסרו לשתות חלב שנחלב על ידי גוי, מחשש שמא יערבב בו תערובות שאינן כשרות¹. הפוסקים נחלקו האם גם חמאה כלולה בגזרה זו, או שמא עליה לא נגזרה הגזרה. למעשה פסק השו"ע²: "החמאה של עובדי כוכבים, אין מוחין לאנשי המקום שנוהגין בו היתר. ואם רוב בני המקום נוהגים איסור, אין לשנות...". בחו"ל ישנן קהילות שונות שנוהגות היתר בחמאת גויים, לעומת זאת רבים בארץ ישראל מקפידים לאכול חמאה שיוצרה על ידי יהודים בלבד, מי שמעוניין לשנות את מנהגו צריך לערוך 'התרת נדרים' אצל תלמיד חכם הבקיא בכך.

תערובות נוספות

בחמאה טהורה ישנו רכיב אחד: חלב (שמנת החלב), אך עם התפתחות תעשיית המזון מיוצרות גם חמאות המועשרות ברכיבים נוספים כגון: תרביית לקטית, לקטוז, סידן לקטי, חלבוני חלב וכו', רכיבים אלו אינם בגדר חמאה אלא בגדר חלב עכו"ם או גבינת עכו"ם

1. שו"ע יו"ד קטו, א.

2. שו"ע, יו"ד ס"י קטו סעי' ג.

שלדעת פוסקים רבים הם אסורים באכילה³. לעיתים מוסיפים לחמאה שמן כדי שתהיה רכה יותר למריחה, שגם הוא זקוק להכשר טוב.

ניתוחי פרות

הכלל המוביל בכשרות מאכל היוצא מן החי - "היוצא מן הטמא טמא והיוצא מן הטהור טהור"⁴. על פי כלל זה הסיקו חכמים שבהמה שיש בה מום רפואי מסכן חיים (טריפה), כיוון שהיא אסורה באכילה – אף חלבה אסור בשימוש⁵. בדרך כלל רק לאחר השחיטה מתגלה אם הבהמה טריפה, אך בימינו ישנם טיפולים וטרינריים כירורגיים שעלולים להטריף את הבהמה בחייה ולאסור את השימוש בחלב. עם השנים ישנו שיפור בתנאי הרפתות וממילא ישנו פחות צורך בניתוחים, ובמקביל ישנה העדפה לטפל בבעלי החיים בטיפולים שאינם חודרניים ולהעביר לשחיטה את הפרות שנזקקות לניתוח. למעשה על פי ההערכות פחות מ-1% מן הפרות החולבות מנותחות. לכן מן הדין חלב מרפתות שאין בהן פיקוח על הניתוחים מותר בשימוש, מפני שאין כמות של "מיעוט המצוי" שחייבים לחשוש לה, ואף אם יש פרות מנותחות ברפת – חלבן מעורב עם חלב שאר הפרות והוא בטל בשישים. על היתרים אלו סומכות מערכות כשרות רבות בחו"ל ומתירות להשתמש בחלב מרפתות ללא פיקוח, אך ברפתות בארץ מקפידים לפקח על כל הניתוחים כדי לצאת מידי כל חשש.

חלב שבת

חליבת פרה בשבת אסורה מן התורה והיא כלולה במלאכת 'דש', מחמת 'צער בעלי חיים' הכרוך במניעת החליבה למשך יממה התירו חכמים לחלוב באמצעות גויים, או כשהחלב אינו נשמר אלא מושלך לאיבוד. ברפתות שמספקות חלב לכשרות מהדרין החליבה מתבצעת על ידי גויים או במכונות הפועלות בשיטות המותרות בשבת, מנגד במחלבות שמספקות חלב למוצרים בכשרות רגילה אין כל פיקוח על אופן החליבה בשבת, ויתכן שהוא נחלב באופן האסור.

אם יש חשש שהחלב נחלב באיסור מדוע הוא 'כשר'? חכמים אסרו אומנם את השימוש בחלב שנחלב בשבת באיסור, אך במקרה שלנו ישנם כמה צדדי היתר המבססים את האפשרות להשתמש בחלב זה:

3. ראה מאמרינו – רכיבי חלב עכו"ם, כשרות כהלכה ב עמ' 427, וכן באתר כושרות.

4. בכורות ה' ע"ב.

5. כן מפורש במשנה שאסרה כשרה שינקה מן הטרפה, חולין קטז ע"ב.

- א. איסור ההנאה מאיסור שבת הוא מדברי חכמים (מדרבנן). יש הסוברים שחכמים לא אסרו את השימוש בחלב אלא למי שעשה את האיסור ולא לצרכנים⁶.
- ב. החלב מוגדר בכשרות רגילה משום שלא היה מעקב אחר חליבתו בשבת, אך לא ידוע בבירור שהוא נחלב באיסור, ויתכן שנחלב בדרכים המותרות.
- ג. רפתות שאינן מפוקחות בשבת מספקות חלב לכשרות רגילה בכל ימות השבוע, כך שכלל לא ברור שלצורך המוצר שלפנינו השתמשו בחלב שנחלב בשבת ולא בחלב שנחלב בשאר ימי החול. ד. אם התערב חלב השבת בחלב מימות החול יתכן שהוא בטל ברוב.

סיכום למעשה

חמאת תנובה

בחברת תנובה, ההבדל היחיד בין חמאה בכשרות מהדרין לחמאה בכשרות רגילה נובע מהחלב המשמש ליצירת החמאה, כשלחמאה שאינה מהדרין משתמשים בחלב מרפתות החולכות בשבת ללא פיקוח הלכתי, ולצורך ייצור מהדרין מקפידים להשתמש בחלב מרפתות שפיקחו על עבודתם בשבת. מובן שטוב לכתחילה להשתמש דווקא במהדרין כדי לצאת מידי כל חשש ולחזק את הרפתנים שומרי השבת, אך במקום צורך, מחמת הספק הרב האם באמת יש כאן חשש איסור – אפשר להקל ולהשתמש בחמאה בכשרות רגילה.

חמאה מחו"ל

לשם ייצור החמאה מחו"ל משתמשים פעמים רבות בחלב גויים, במקרים אלו על החמאה יסומן 'לאוכלי חמאת נכרי', חמאה זו אינה מתאימה למנהגם של רבים שנהגו לאכול חמאת ישראל בלבד. בנוסף חמאה מחו"ל עלולה להכיל רכיבים נוספים, והחלב שבה עלול להגיע מרפתות שאין בהן הקפדה על הניתוחים. משום כך על צרכני המהדרין להקפיד על רכישת חמאה מכשרויות מהימנות המתנהלות ברמת כשרות גבוהה.

6. שו"ע שיח א, הכתב סופר (או"ח סי' כ) החמיר במקרה שהחלב נחלב כך בקביעות לצורך מכירה, וכן פסקו חלק מהאחרונים, כגון: שו"ת שבט הלוי, ח"ג סי' נד אות ב; שו"ת אור לציון, ח"ב עמ' רכט; ילקוט יוסף, סי' שיח סע' ו. ויש שחלקו על כך, ראה: שו"ת הר צבי, או"ח סי' קפ.